

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/116/32-34>

Aysel Hüsüzadə

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
magistrant

<https://orcid.org/0009-0009-8734-5768>
ayselhusuzade75@gmail.com

Ədalət və İnkişaf partiyası dövründə Türkiyə və İran əlaqələri

Xülasə

Məlumdur ki, Yaxın Şərqdə olan geosiyasi mövqelər dövlətlərin siyasi istiqamətlərinə təsir edir. Bu kontekstdə Türkiyə və İran arasında xarici siyasi əlaqələrə yeni mövqelər gəlib. Məqalədə iki ölkənin əməkdaşlığının müxtəlif mərhələləri və Ədalət və İnkişaf Partiyasının hakimiyyəti dövründə inkişaf perspektivləri, digər dövlətlər ilə qarşılıqlı münasibətlər və şərtlər qeyd olunub. İran və Türkiyə arasındakı yaranan zaman zaman böhranlara baxmayaraq Ədalət və İnkişaf Partiyası dövründə münasibətlər daha da gücləndi. Bu dövrdə ölkələr arasında diplomatik əlaqələr, iqtisadi və enerji məsələlərinin aktivliyi öz əksini tapmışdır. Region əməkdaşlığı dövlətlərin resurs ehtiyatlarını müharibəyə deyil, tərəfdaşlığa sərf edilməli olduğunu göstərdi. Fərqli ideologiya və strategiyalara baxmayaraq Tehran və Ankara münasibətləri gücləndirməyə və qorumağa səy göstərirlər.

Açar sözlər: *əməkdaşlıq, rəqabət, güc potensialı, əlverişli coğrafi mövqe, strategiya*

Aysel Husuzade

Azerbaijan State University of Economics
Master student

<https://orcid.org/0009-0009-8734-5768>
ayselhusuzade75@gmail.com

Relations Between Turkey and Iran During the Justice and Development Party Era

Abstract

It is well known that geopolitical positions in the Middle East influence the political orientations of states. In this context, new dynamics have emerged in the foreign political relations between Turkey and Iran. This article outlines the stages of cooperation between the two countries, prospects for development during the rule of the Justice and Development Party, as well as, mutual relations with other states and underlying causes. Despite the occasional crises between Iran and Turkey, relations have become stronger during the Justice and Development Party era. This period has seen an increase in diplomatic relations, economic and energy relations between the countries. Regional cooperation has shown that the resources of states should be spent on partnership, not war. Despite different ideologies and strategies, Tehran and Ankara are striving to strengthen and maintain relations.

Keywords: *cooperation, competition, power potential, favorable geographical position, strategy*

Giriş

İki ölkə arasındakı əlaqələr Osmanlı imperiyasının süqutu və İrandakı Pəhləvilər sülaləsinin hakimiyyətə gəlməsi ilə yeni dövrə keçdi. İki ölkənin yaxınlığı həm enerji baxımından, həm geostrateji baxımından önəmli təşkil edir. İran və Türkiyənin enerji əməkdaşlığı Yaxın Şərqdə enerji strategiyalarının müəyyənləşməsində əhəmiyyətli rol oynayır. 2 Dünya Müharibəsi bitəndə Türkiyə və İran münasibətləri yumşalma dövrünə keçdi. Bu da Qərbi narahat edirdi. İran-Türkiyə əlaqəsi PKK forumunda dəyişdi. Ölkələr arasında diplomatik əlaqələr, ticari əlaqələr artdı (Məmmədov, n.d.).

Tədqiqat

2 ölkə arasındakı münasibətlər zaman zaman yaxınlaşma və uzaqlaşma dönməində olub. Ədalət və İnkişaf partiyası müddətində 2 ölkə arasındakı münasibətlər daha da yaxşılaşmağa doğru getdi. 2011-ci il Mart ayında Suriyadakı çəkişmələr Tehran ilə Ankara arasında münasibətlər pisləşdirdi. Ərəb Xalq Ayaqlanmalarını İran dəstəkləyərkən Suriya mövzusunda Türkiyə ilə ziddiyyət təşkil etdi və Suriyadakı Bəşər Əsəd rejiminə dəstək oldu (Cons, 2017).

2016-cı il 15 iyul Türkiyədəki terror hadisələrində İran Türkiyə ilə birlikdə olduğunu vurğuladı.

2016-cı ildə terrordan sonra ABŞ-ın bu işdə əli olduğunu bilirməsi ilə ABŞ-Türkiyə əlaqələrinin pisləşməsi İran ilə Türkiyə arasındakı əlaqələri yaxşılaşdırdı.

NATO üzvü kimi Türkiyənin ABŞ-la əlaqələri İran etimadını yox edir. İranı ABŞ-ın sanksiyalar tətbiq etdiyi hədəf dövlət göstərdiyi zamanda Tehranın Ankaranı xüsusi izləməsinə gətirib çıxarmışdır.

BƏƏ öncəliyində baş verən Qatar blokadası Tehranın bu ərazidəki strateji zəifliyi dəyərləndirməyə təşviq etdi. Səudiyyə Ərəbistanı və BƏƏ Qatara blokada elan edir. Məkkə və Mədinəyə Qatardan zəvvarlar ümrə ziyarəti edə bilmədiyindən bunun həll üçün Qatar ziyarətgahların idarəçiliyini Müsəlman dövlətlərinin iştirak etdiyi beynəlxalq nəzarətə həvalə edilməsi bildirilir. Səudiyyə Ərəbistanı bunu Krallığa müharibə kimi dəyərləndirib. İranın da müqəddəs yerlər dövlətə aid olmamalıdır fikri ilə Tehran və Ər-Riyad əlaqələri soyuqlaşmışdır (Doğan, n.d.).

Qatarla Türkiyənin möhkəm əlaqəsi və 2017-ci ildə orada hərbi baza yaratması Səudiyyə Ərəbistanı və İranda Türkiyənin yeni istiqamətlər yaratması kimi dəyərləndirilmişdir. Körfəz bölgəsi Tehran üçün ideologiya və strategiya baxımdan diqqət etdiyi bölgədir. 3 illik blokada dövründə Türkiyə və İranın Qatara dəstəyi ilə iki dövlət arasında münasibətlər sabitliyini qorudu. Həmçinin İraqda müstəqil Kürd dövlətinin yaranmasının əleyhinə olması Ankara və Tehranı yaxınlaşdırmışdır. 2020-ci il sentyabr ayında 2 Qarabağ Savaşında Cənubi Qafqazda Türkiyə gücünün artması bu əlaqələrə gərginlik gətirmişdir (Aşık, n.d.).

Zəngəzur dəhlizinin fəaliyyətə keçməsi də həmçinin Türkiyənin quru bağlantılarının artmasına gətirib çıxardığı üçün İran bunu təhdid kimi hiss etdi.

İran Qərb və Türkiyənin Cənubi Qafqazda təsirini yox etmək üçün yəni NATO və ABŞ-ın təsirini azaltmaq üçün Rusiya və Ermənistan ilə anlaşılan siyasi əlaqələri seçdi.

İran həmçinin Azərbaycan torpaqlarını İsrailin İrana hücum edə biləcəyi qorxularına da malikdir.

Təbrizin Azərbaycana birləşəcəyi qorxusu ilə İranın erməni siyasəti, onu dəstəkləməsi bölgədə Azərbaycan və Türkiyə lehinə baş verən üstünlüklər Türkiyə və İran əlaqələrinə pis təsir etdi.

Bu gərginlik İraq və Suriya bölgəsində də hiss olundu. Suriya prezidentinin hakimiyyətinin sonu da həmçinin İran üçün mənfi təsir etdi (*Analysing Turkish foreign policy under the AKP governments between 2002 and 2013*).

İran Türkiyə -Azərbaycan Zəngəzur dəhlizinin işə başlaması ilə iki ölkə arasındakı ticarət əlaqələrinin artmasına görə dəhlizin açılmasına qarşı olduğunu göstərir. Lakin buna heç bir mane ola bilməz.

İranın yeni prezidenti Məsud Pezeşkian hakimiyyətə gəldikdən sonra 2024-cü il 19 dekabrda Türkiyə prezidenti Rəcəb Tayyib Erdoğan ilə D-8 Zirvə görüşündə Qahirədə görüşdü. Burada iki ölkə arasındakı regional və global əlaqələr danışıldı. Görüşdə ticarət hədəflərinin gerçəyə çevrilməsi ilə əlaqələr yeni müstəviyə keçdi. Türkiyə prezidenti R.T.Erdoğan terrorun bitməsinə, qaçqınların ölkəsinə qayıtdığı bir Suriya gördüyünü söylədi və Suriyada vətəndaş müharibəsi yox, birliyin qorunmasını bildirdi (Turkish-Iranian relations: When opposites attract).

Məsud Pezeşkian türk siyasətçisi olduğunu hər zaman vurğulayır və 2024-cü il prezident seçildikdən sonra əlaqələr yaxşılaşmağa başlayır.

Mədəni əlaqələrin güclənməsinə də diqqət yetirilir. Ankara ilə Tehran arasındakı zaman zaman yaranan gərginlik İranın regional təsirinin azalmasına gətirib çıxardır.

İran qaz yataqlarına sahib bir ölkədir və Türkiyəyə görə bu mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Türkiyənin iqtisadi bazarı isə İrana nüvə ehtiyatına qarşı edilən sanksiyalara görə məhdudlaşan ixracat potensialının yaxşılaşması üçün əhəmiyyətlidir.

İki ölkə arasındakı sərhəd təhlükəsizliyi qanunsuz miqrasiya və silahlı insidentlərdən dolayı əməkdaşlığı ehtiva edir (Geopolitical analysis of Iran-Turkey relations in the AKP period).

Nəqliyyat və logistika baxımından İranın Türkiyənin Orta Dəhliz proqramında iştirak etməsi Avropa Çin əlaqələrində iki ölkənin də əməkdaşlığına mühüm təsir etmişdir

2025-ci il Türkiyə və İran üçün mədəni əlaqələr ili elan oldu. Bu özündə qarşılıqlı mədəni anlaşmaları gücləndirmək məqsədini daşıyır.

Nəticə

Türkiyə və İran əlaqələri nə strateji əməkdaşlıq səviyyəsinə tam yüksəlmiş, nə də aydın şəkildə düşmənin mövqesinə çatmışdır. Bölgədəki dəyişikliyə əsasən dinamik xarakter yaratmışdır.

İqtisadi maraqlar, sərhəddəki təhlükəsizlik mövqeləri hər zaman əməkdaşlıq üçün zəmin yaratmışdır. Bu müstəvidə Türkiyə və İran arasında 2024-cü il may ayında Tehrandə Birgə İqtisadi Komissiyaın konfransı həyata keçirilib.

Qəzzaya qarşı İsrailin hərbi əməliyyatları səbəbindən bölgədə sülhün və sabitliyin qorunub saxlanmasının mühümlüyü Ankara və Tehranı əməkdaşlığa gətirir.

Suriyadakı geosiyasi fərqlər, məzhəb ayrılıqları və dövlətlərlə qlobal səviyyədə əlaqələr, NATO çərçivəsində maraqlar isə gərginliyini qorumuşdur.

2024-cü il aprel ayında İsrailə əməliyyatdan əvvəl İranın Türkiyəyə xəbər etməsi və ABŞ-ın da həmin kanalla İrana əvvəlcədən xəbərdarlıq etməsi Türkiyənin bölgədə əsas vasitəçilik rolunu göstərir. 2025-ci il üçün H.Fidanın Yaxın Şərqdə İran missiyasını tənqid etməsi vəziyyəti yenidən gərginləşdirməsi, Türkiyədə olan diplomatik vasitələrin artırılması və bununla da kəşfiyyat yaratması fikirlərinin də narahatlıqlar yaratması da bu gərginliklərin bir parçasıdır.

İran və Türkiyə arasında yaranan gərginliklərə baxmayaraq hər iki dövlətin söyləri həll yollarını tapmışdır və strateji və coğrafi istiqamətlər səbəbindən tarix boyu əhəmiyyətli keçid nöqtəsi olmuşlardır.

Ədəbiyyat

1. Məmmədov, Z. (n.d.). *Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasətində mədəniyyət amili*.
2. Cons, D. (2017, noyabr 27). *Türkiyə-İran Münasibətləri Barışqı İşarələri Göstərir. Amerikanın Səsi*.
<https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-iran-iliskileri-yenidenyumusama-sinyalleri-veriyor/4119256.html>
3. Doğan, S. (n.d.). *Türkiyə-İran münasibətlərində Suriya: Risk üçbucağında sabitlik axtarışı*.
4. Aşık, M. (n.d.). *AK Partiya dövründə Türkiyə-İran münasibətləri*.
5. *Analysing Turkish foreign policy under the AKP governments between 2002 and 2013*.
6. İletişim Başkanlığı. (2024, iyul 4). *Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İran Cumhurbaşkanı Pezeşkiyan ile görüşmesine dair açıklama*.
<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdoganin-iran-cumhurbaskani-pezeskiyan-ile-gorusmesine-dair-aciklama>
7. Turkish-Iranian relations: When opposites attract.
8. Geopolitical analysis of Iran-Turkey relations in the AKP period.